

IX. Folclorul musical național, sursă de inspirație pentru creația compozitorilor din Republica Moldova

CONTRIBUȚII LA STUDIUL FENOMENULUI DE CREARE A MUZICII ÎN ARTA LĂUTĂREASCĂ

THE PHENOMENON OF MUSIC CREATION IN THE LAUTAR'S ART

DIANA BUNEA,

conferențiar universitar, doctor în studiul artelor,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Articolul tratează aspecte legate de creația muzicală în arta lăutărească. Autorul prezintă câteva precizări terminologice, analizează și ierarhizează treptele procesului de creare a muzicii de către lăutari. Acest proces, bazat pe legitățile funcționării folclorului, se bazează pe conexiunile dintre tradiție, creație, improvizație, artă interpretativă, stil/manieră de interpretare. Personalitatea artistică a lăutarului a întrunit în mod organic multiple calități, între care, cele de interpret și compozitor sunt inseparabile.

Cuvinte-cheie: lăutar, creație, artă interpretativă, tradiție, improvizație.

The article refers to creation aspects within the lautari phenomenon. The author specifies some terminological and notional aspects, analyzes and ranks the stages of the process of music creation by the lautars. This process, based entirely on the laws of folklore's functioning, is situated on the concepts and connections between tradition – creation – improvising – performing art – performing style.

Keywords: lautar, creation, performing art, tradition, improvisation.

Reflectând asupra semnificațiilor ce le comportă binecunoscutele noțiuni de **compoziție și artă componistică** în tradiția lăutărească, și în muzica cultă sau, cum mai este numită aceasta în etnomuzicologie, muzica literată, am sesizat mai multe nuanțe de natură complexă. În condițiile în care planul conceptual al noțiunilor este același, nuanțele în cauză apar ca aspecte mai mult sau mai puțin pronunțate, ale semnificațiilor centrale, incluse în conținutul termenilor în cauză - de lucrare muzicală și de act creator muzical.

Spre exemplu, dacă sintagma „arta componistică a lăutarilor” este pe deplin acceptabilă din punctul de vedere al muzicii literate, unde lăutarul ar avea sensul de compozitor, apoi pentru tradiția lăutărească, în cel mai bun caz, aceasta implică două componente distincte, pentru componistica actuală - actul muzical creator și cel muzical-interpretativ, componente absolut inseparabile în cadrul folcloric tradițional. Pe lângă diferențele semantice, ce deschid în fața cercetătorului etnomuzicolog viziuni mai largi asupra fenomenelor folclorice, apare și problematica legată de alterarea trăsăturilor specifice folclorului, inclusiv al caracterului său anonim, vizat aici în cel mai direct mod.

Există mai multe momente care, după părerea noastră, ar fi relevante în elucidarea ideii centrale a comunicării noastre – *locul și rolul actului muzical creator în arta lăutarilor*. În mare parte, numeroasele studii și cercetări fundamentale axate pe problema compozitorul și folclorul au avut drept unghi de abordare direcția componistică – folclor, tratând, de cele mai multe ori,

probleme ale valorificării folclorului în arta componistică. Încercând să elucidăm problematica în cauză dintr-un vizer opus, vom încerca să o privim „din interiorul folcloric” , urmărind modalitățile de realizare, în cadrul fenomenului lăutăresc, a procesului de creație muzicală și raporturile pe care le generează.

Vorbind de noțiunea de **creație** în folclor și, implicit, în arta lăutărească, notăm, întâi de toate, mai degrabă, deosebiri, decât similaritățile cu creația componistică propriu-zisă. Situația se prezintă a fi chiar inversă, dacă e să luăm în comparație, să zicem, dihotomia *autorul și creația sa*. Dacă compozitorul este o personalitate, un geniu care aduce mereu un suflu nou în muzică, iar creațiile lui sunt profund individualizate, pe deplin distincte pe plan muzical-stilistic etc., apoi în folclor, autorul nu se poate detașa, - fără a fi taxat, - de matricea muzicală populară. Compozitorul popular anonim nu-și poate face remarcată lucrarea decât prin frumusețe, prin inspirație, prin virtuozitate, printr-un text deosebit etc., – fiecare element al creației fiind supus întru totul structurilor muzicale și stilistice ale folclorului. Astfel, privite din interiorul tradiției, creațiile compuse de lăutari apar a fi încadrate atât de perfect în calapodul muzical național încât nici nu pot fi distinse de cele populare propriu-zise.

Pasaje ce ne confirmă acest fapt putem găsi cu prisosință în literatura de specialitate. Iată doar unul, ce se referă la cunoscutul lăutar moldovean Gheorghe Murga, semnată de muzicologul Boris Kotlearov: „Ca un adevărat muzician popular, Gheorghe Murga a fost și creator și culegător de melodii populare. În persoana sa creatorul și interpretul s-au îmbinat atât de organic, *încât nu întotdeauna putem distinge, dacă o melodie sau alta este a lui proprie sau aparține tezaurului folcloric* (cursivul nostru). Putem afirma cu certitudine doar că melodiile create de el erau atât de populare/folclorice după imagine și stil, încât foarte repede deveneau un patrimoniu popular comun.” [1, p. 47, trad. noastră]. Și aceste cuvinte sunt valabile pentru toți lăutarii, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre. Astfel, numeroasele lucrări în stil popular, semnate de remarcabili lăutari, pe parcursul a circa 100-150 de ani, au fost asimilate pe deplin în repertoriul popular, iar astăzi doar puțini specialiști le pot confirma cu certitudine paternitatea.

Iată de ce, poate, însăși noțiunea de lăutar (și cea de rapsod, care este complementară acesteia), atât în mediul lăutăresc, cât și în concepția populară în general, include în sine și sensul de creator de muzică, „compozitor”. Totodată, pentru lăutari, după cum am arătat mai sus, și la propriu, și la figurat, nu există limită dintre creație și interpretare, iar fiecare interpretare nouă este concepută și ca o nouă creație.

Un mare rol în acest proces îl are, fără îndoială, **improvizația**. În folclor, deseori procesele de creație și improvizație se identifică, mai ales în cadrul fenomenului lăutăresc. Posedând cu măiestrie arta „improvizației controlate” (termin M. Braun) de normele artistice ale folclorului, lăutarii, de veacuri, găsesc mereu acel „mijloc de aur” în raportul dintre tradiție și inovație: pe de o parte, lăutarul re-crează tradiția, care, la rândul-i, prin însăși natura ei, îl „împinge” spre creație, fiind de esență generativă; iar pe de altă parte, el tinde spre individualizare, spre personalizarea creației sale, exprimată **prin stilul propriu de interpretare**, specific zonei și școlii lăutărești din care vine. Nu putem vorbi de originalitate în sensul direct al

cuvântului, în cazul muzicii compuse de lăutari. Aceștia nu sunt precum compozitorii de muzică cultă, care, prin definiție, dezvoltă sau chiar revoluționează limbajul muzical. Încadrându-și creația peste intangibila substanță muzical-stilistică populară, aflată în chiar subconștientul său, și pe care, poetic vorbind, „a sorbit-o odată cu laptele matern”, lăutarul îi conferă individualitate, „mergând” pe linia perfecționării interpretării artistice, a sporirii virtuozității, a creșterii rolului afectiv al textelor, al emotivității interpretării etc. Acest complex proces de realizare artistică, accentuat mai ales în epoca modernă, în ultimii aproximativ 150 - 200 de ani, odată cu dezvoltarea orașelor și emanciparea socială a lăutarilor, a condus spre **transfigurarea fenomenului lăutăresc într-o veritabilă artă lăutărească**, fapt consemnat de numeroși cercetători.

În această sintagmă, termenul de **artă** include, pe lângă semnificația tradițională de **interpretare**, și pe cea de **creație**. Această nuanță terminologică devine cu atât mai sugestivă, cu cât ne gândim că noțiunea muzicologică de **artă componistică** nu presupune în general sensul de interpretare, performanță artistică. Astăzi, rareori compozitorul este și interpret al creațiilor sale, pe când lăutarul, de regulă, își interpretează mereu propriile creații, pentru ca mai apoi acestea să fie preluate în repertoriul folcloric.

Recapitulând, dorim să scoatem în evidență acest lanț important de afinități și conexiuni terminologice, care, atât în creația folclorică, cât și în cea lăutărească, în special, „funcționează” doar într-un singur sens. Pornind de la **tradiția populară**, compozitorul-lăutar își **crează lucrarea muzicală**, inclusiv prin intermediul unui proces inedit și complex de **improvizație**, transformând actul de **interpretare** în **artă**, căreia îi conferă propriul **stil de interpretare**. Aceleași noțiuni, „aplicate” la creația componistică cultă, interacționează exact în direcția opusă: pornind de la **stilul și măiestria individuală** proprie, artistul abordează **creația muzicală**, ținând cont, într-o măsură mai mică sau mai mare, de **tradiție**, adică de **epoca și curentul artistic** căruia îi aparține lucrarea în cauză. Observăm, că în acest proces **improvizația**, de fapt, nici nu își găsește locul. Acest aspect al corelațiilor dintre creație, compozitor și interpret în muzica cultă apare a fi relevant în contextul subiectului abordat.

„Plasând” în continuare acest lanț corelativ, deja în interiorul creației populare - referitor la creația tradițională țărănească vizavi de cea lăutărească, vom sesiza noi nuanțe, principala concluzie rezumându-se la faptul, că, deși sensul vectorial al procesului în cauză este același, totuși, în cadrul tradiției lăutărești fiecare „verigă” corelativă apare mult mai reliefată. Mai mult, noțiunile de **artă și stil/manieră de interpretare** au relevanță, în special, fiind raportate la fenomenul lăutăresc. Lăutarii au dezvoltat aceste două „atribute” muzicale cu maximă măiestrie și talent, fiind admirați, după cum se știe, pe întreg mapamondul. De fapt, judecând după înregistrările de care dispunem sau după mărturiile lăutarilor înșiși, mulți dintre lăutarii noștri și-au creat propriul stil de interpretare, care se înscrie, la rândul său, în stilul local și regional. Spre exemplu, în spațiul R. Moldova, lăutarii și cunoscătorii disting cu aceeași ușurință „stilul” de la Edineț, Rediul-Mare, Drochia sau Cahul, de la Ungheni sau Basarabeasca, ca și „stilurile”

individuale de interpretare ale unor lăutari vestiți. Mai mult, în interiorul tradiției lăutărești sunt distinse și stilurile și manierele de interpretare ale „elevilor” marilor lăutari.

Totodată, trebuie să recunoaștem, că artistismul și virtuozitatea în interpretarea purtătorilor de folclor tradițional rural apar în forme mai diminuate în comparație cu cele ale lăutarilor. Considerăm, că, de fapt, atunci când interpretează o creație populară, interpretul tradițional – țăranul - nici nu-și pune drept scop realizarea unei performanțe artistice, de virtuozitate. El dă prioritate tradiției, stilului și repertoriului local, iar artistismul și performanțele tehnice apar în dependență de talentul individual și nu constituie un criteriu de apreciere esențial din partea comunității. În același timp lăutarii, care, după cum se știe, interpretează o mare parte din același repertoriu tradițional sătesc, „pun un preț mult mai mare” pe performanța artistică, pe virtuozitate și pe stilul individualizat de interpretare, descoperind noi valențe de expresivitate ale cântecului popular, îndreptățind pe deplin și aprecierea de „profesionist de tradiție orală”.

Astfel, se conturează cu claritate diferențele dintre interpretarea lăutărească și cea rurală, țărănească, care se referă la prioritățile oferite artei, măiestriei, stilului, manierei de interpretare, pe de o parte, și conservării tradiției, a repertoriului și stilului local, pe de alta. În acest context, menționăm și nuanțarea clară, ce apare între **noțiunile de lăutar și rapsod**, prin rapsod înțelegându-se, de fapt, creatorul și interpretul-țăran, termenul fiind oarecum „echivalent” cu cel de lăutar.

Un factor stimulator important care a contribuit la dezvoltarea artistismului și a virtuozității lăutarilor l-a constituit și mediul orășenesc, unde, după cum se știe, și-au desfășurat activitatea, în ultimii 150-200 de ani, majoritatea lăutarilor. Anume acolo se impunea, tot mai pregnant, în paralel cu arta lăutărească, și o viață muzicală cultă, cu care lăutarii au intrat în contact nemijlocit, pentru ca, spre sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, să studieze deja în clasele de Conservator. Astfel, în acest proces complex de apropiere a artei de interpretare lăutărești, provenită din seva populară, de cea profesionistă, **lăutarul devine un adevărat artist profesionist**, încadrându-se, deja în tradițiile interpretative ale muzicii culte, în care, după cum bine știm, interpretului îi revine un rol, aproape la fel de esențial, ca și compozitorului.

Iată ce scria Viorel Cosma despre Nicolae Buică (1855-1932), „faimosul virtuoz român”, cum era numit în Europa, în prima jumătate a secolului XX - după cum se știe, lăutarul a absolvit clasa de vioară a lui Carl Flesch, la Conservatorul din București, și chiar, se pare, Conservatorul din Paris: „Muzica noastră a atins, prin personalitatea artistică a lui Nicolae Buică o nouă treaptă de dezvoltare, desființând sensul peiorativ de „lăutar” folosit odinioară, și trecând la semnificația superioară a zilelor noastre, de artist-violonist” [2, p. 181]. Cu siguranță, aceste cuvinte pot fi atribuite pe deplin strălucitei pleiade de lăutari ai secolelor XIX și XX.

Raportat la fenomenul lăutăresc, procesul de devenire artistică evoluează cu pași rapizi. În mod paradoxal, această evoluție s-a desfășurat în paralel cu procesul de alterare a legităților de funcționare ale folclorului, și, în special, a **caracterului său anonim**. Desigur, numele

multora dintre compozitorii-lăutari au rămas necunoscute sau, în virtutea legităților funcționării folclorului, nici nu au fost memorizate, pentru că, după cum arăta R. Niculescu, „În folclor, numele autorului nu este uitat, el nici nu este memorat!” [3, p. 12]. De asemenea, același autor arată, că purtătorii de folclor, - la care atribuim fără rezerve pe lăutari - nici nu își pun problema memorizării numelor unor autori ai cântecului popular, întrucât „Creația are, în orice împrejurări, o anumită prioritate asupra creatorului ei”, [op. cit., p. 17]. În aceste condiții, nu este de mirare că numele lăutarilor-compozitori de multe ori nu au fost fixate nici chiar de ei înșiși.

Deși cunoaștem un fond imens de lucrări lăutărești cu titluri cum sunt *Hora sau Sârba lui...*, unde pe lângă titlul popular comun, apar nume sau chiar porecle ale unor faimoși lăutari, totuși, acestea nu sunt întotdeauna relevante pe deplin în atribuirea paternității lucrărilor, pentru că numele indicat poate fi nu doar cel al autorului, ci doar al interpretului sau chiar al unui simplu admirator.

Edificatoare și chiar hazlie apare, în acest context, mărturia cunoscutului lăutar-violonist Dumitru Blajinu, care, întrebând odată un lăutar de ce și-a intitulat lucrarea *Hora lui Vlăduț* și cine ar fi fost acel Vlăduț, crezând că putea fi vre-un lăutar vechi, - a primit răspuns, precum că acel Vlăduț fusese un oarecare naș la o nuntă, care rămăsese atât de încântat de acea melodie, încât lăutarul a numit-o *Hora lui Vlăduț!*

Deși cei mai mulți dintre autorii-lăutari au rămas anonimi pe parcursul veacurilor, în perfectă conformitate cu legitatea anonimului folcloric, totuși, începând cu secolul XIX, acest caracter anonim este afectat cu seriozitate, ca să amintim aici doar de începuturile componisticii naționale, care, din câte se știe, s-a aflat în cea mai directă și strânsă legătură cu creația folclorică și, în special, cu cea lăutărească. Au cules și au iubit folclorul mulți compozitori români ai secolului XIX, ca să amintim aici doar pe Carol Miculi sau Ciprian Porumbescu, ce l-au admirat pe Grigore Vindereu, neîntrecutul lăutar-violonist bucovinean al timpului sau pe marele Enescu a compus *Sonata nr.3 în caracter popular românesc*, inspirat fiind de arcușul faimosului lăutar bucureștean Cristache Ciolac, de la care a și notat mai multe melodii.

În secolul XX, înșiși lăutarii devin compozitori, în sensul actual, muzicologic al noțiunii, iar lucrările lor în stil popular, pe care le-au pus pe note, le-au publicat sau le-au înregistrat pe disc, se încadrează în continuare în calapoadele muzicii populare. Sunt bine cunoscute creațiile strălucite, apărute la hotarul dintre secolele XIX – XX, ale unui Grigoraș Dinicu, Nicolae Buică, George Boulanger, Victor Predescu și mulți alții. Această listă s-a completat constant, pe întreg parcursul secolului XX, - în ultimii 20-30 de ani, inclusiv cu un număr impunător de autori din R. Moldova. La noi, în ultimii ani, a apărut chiar sintagma paradoxală de „compozitor de muzică populară”. Considerăm că mai potrivit ar fi, totuși, termenul de autor sau compozitor de muzică în stil popular, pentru a desemna fenomenul vizat.

Unii lăutari, atingând culmi ale măiestriei, au devenit membri ai Societății Compozitorilor Români, cum au fost Victor și Nicușor Predescu sau Paul Ochialbi, iar mulți dintre ei au interpretat muzica clasică în concerte, raportând succese răsunătoare. Numele celebrului Grigoraș Dinicu este evocator în această privință. Să ne amintim, că artistul posedă

un vast repertoriu violonistic clasic, cu care a evoluat în permanență pe scenele românești și internaționale.

Mai devreme, pe la mijlocul secolului XIX, astăzi mai puțin cunoscutul lăutar basarabean, dar faimos în acel timp, violonistul Alexandru Lemiș din Bălți apărea, pe arișele vremii, cu un repertoriu clasic, fiind înalt apreciat de contemporani.

Însă cel mai edificator exemplu rămâne a fi Ștefan Neaga, binecunoscutul clasic al muzicii noastre literate, care, după cum se știe, provenea dintr-o familie de lăutari. Este interesant, că compozitorul-lăutar a cântat în formația lui Grigoraș Dinicu, acompaniindu-l la pian, în programele sale clasice, iar creația sa, din câte bine cunoaștem, a îmbinat în mod original seva muzicii populare lăutărești cu rigurozitățile componisticii moderne.

Deși comunicarea de față nu a epuizat nici pe departe numeroasele aspecte legate de problematica anunțată, vom concluziona, prin exprimarea certitudinii, că personalitatea artistică a lăutarului a întrunit în mod organic multiple calități, între care, cele de interpret și compozitor sunt inseparabile, constituind însăși esența noțiunii de lăutar.

Muzicieni extrem de talentați, deschiși mereu pentru cunoaștere și creație, lăutarii și arta lor este parte integrantă importantă a culturii noastre muzicale populare. Aprecierea marelui rol al acestora în cultura autohtonă ține de valorificarea trecutului cultural muzical, fără de care, din câte bine ne dăm seama, nu vom putea avea un viitor pe măsură.

Referințe bibliografice

1. КОТЛЯРОВ, Б. *Молдавские лэутары и их искусство*. Москва: Советский Композитор, 1989.
2. COSMA, V. *Lăutarii de ieri și de azi*. București: Editura Du Style, 1996.
3. NICULESCU, R. *Folclorul – Sens – Valoare*. București: Editura Minerva, 1991.